

ERİCH KÄSTNER'İN "HEİTERKEİT İN DUR UND MOLL" YAPITINDAN MİZAH
YANSIMALARI*

A Satire Reflections from Erich Kästner's Work of "Heiterkeit in Dur und Moll"

Şenay KAYĞIN**

Öz

İki Dünya Savaşını da görmüş Alman çocuk yazınının önemli yazarlarından olan Erich Kästner aynı zamanda bir hiciv ustası olarak da bilinir. Nazi döneminde Almanya'yı terk etmeyen yazar yasaklara rağmen çocuk kitapları yazarak çocuk yazınındaki yerini almış ve nasyonal sosyalizme karşı sergilediği olumsuz tutumunu yapıtlarına mizahi bir dille yansıtmıştır. Kitapların yasaklanıp yakıldığı Nazi döneminde kendi kitaplarının yakılmasına tanıklık eden Kästner tüm olup bitenleri ancak mizahi bir çocuk kitabı yazarak anlatabileceği yönünde açıklamalar yaparak çocuk kitaplarına önem vermiştir. Yazarın *Heiterkeit in Dur und Moll* adlı ele aldığımız bu yapıtı ise Alman, İsviçreli ve Avusturyalı yazarların yapıtlarından derlemiş olduğu çeşitli mizah örnekleri içeren metinlerden oluşmaktadır. *Aristoteles ve gülme eylemi* ile *insanların nelere nasıl güldüklerine* kadar mizahla ilgili sorulara yanıt aranan bu derlemede Alman yazınında mizahın yeri konusu da

Abstract

Having seen both of the world wars, Erich Kästner, one of the important German child literature authors, is also known as a satire expert. The author, who had not left Germany in nazi period, took part in child literature by writing child books despite the prohibitions and reflected his negative attitude against national socialism to his works by using humorous language. Having witnessed his books being set on fire in nazi period when books were forbidden and burnt, Kästner gave great importance to children's books via his explanations regarding the possibility that "all that has been done can only be explained in a humorous children's books". This work by the writer, *Heiterkeit in Dur und Moll* is a compilation from texts including satirical examples from Swiss, Austrian and German writers. In this compilation where questions regarding Aristoteles, the act of laughing and to what people laugh at and how they do that are looked forward to being answered. Also the place of satire in German literature is to be given an effort to be looked into.

* Bu çalışma, 19-22 Mayıs, 2016 tarihlerinde AGP Humanities and Social Sciences Conference, Berlin, Germany'de sözlü olarak sunulmuş ve sadece özet bildiri olarak yayımlanmış bildirinin, başlığında ve özetinde değişiklikler yapılarak tam metin şeklinde yeniden düzenlenerek yayıma hazırlanmış halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, senay.kaygin@atauni.edu.tr

irdelenmeye çalışılacaktır. Çalışmamızda ayrıca Kästner'in gülmek ve güldürmek üzerine ve dünya yazınındaki mizaha karşı olan düşünceleri *Heiterkeit in Dur und Moll'* da yer alan metinler çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Erich Kästner, Alman Yazını, Mizah.

Moreover, in our study Kastners' ideas related to laughing and making people laugh and his views relating to humour in world literature will be taken into consideration within the framework of the texts taking place in *Heiterkeit'in Dur und Moll*

Key words: Erich Kästner, German Literature, Humour.

GİRİŞ

Mizah sözcüğü ilk kez 17. yüzyılın başlarında komik kavramı çerçevesinde Ben Jonson tarafından geliştirilerek yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece anlam olarak eğlence ve şakanın yerine de kullanılmaya başlanan mizah zamanla birçok alana yayılmış, toplumda ve toplumsal yaşamın içerisinde daha fazla öne çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucu mizah zamanla toplumsal bir olgu olarak kabul edilmiştir. Böylece doğrudan doğruya içinde bulunduğu toplumun ahlaki durumunu, manevi değerlerini, sosyoekonomik ve siyasi yapısını yansıtması açısından önemli derecede toplumsal bir işlevi olduğu da düşünülmüştür¹. Mizah çoğu kez eğlenceyle birlikte kişilerin birbirine takılması olarak da bilinen ince alay olarak açıklanmıştır². Mizahın çeşitli sözcük anlamlarına gelince Latince de 'humere' olarak bilinen mizah, nemli anlamına gelirken, Yunanca da hygros sözcüğünden türeyerek akıcı ve ıslaklık anlamına gelmektedir³. İngilizce de 'humour' olan mizah, komiklik, suyuna gitmek, 'humourous' komik, mizahi anlamında kullanılmaktadır⁴.

Mizahın tanımı çeşitli şekillerde defalarca yapılmaya çalışılmış bunun sonucunda da hiç kuşkusuz mizahı açıklayan onlarca tanım ortaya çıkmıştır. Ayrıca Aristoteles'ten bu yana mizahı tanımlamaya çalışan birçok ünlü düşünür vardır. Aristoteles güldürünün ve gülme çeşitliliklerinin üzerinde durarak gülmenin oluşturabileceği olumsuzluklardan nasıl kaçınabilir? Sorusuna yanıt ararken, komik, gülmece, güldürü gibi mizahla açıklanan olgular insanlık tarihi boyunca çeşitli bilim dallarının ve araştırmacıların ilgilendiği konuların başında gelmiştir⁵. Mizahla ilgili çeşitli kavramsal açıklamalar anlam

¹ Çiğdem Usta, *Mizah Dilinin Gizemi*, Akçağ Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2009, s. 42-43.

² V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri: Ankara, 24-29 Haziran, 1996, 1. Cilt, s. 107.

³ Wunna Lippert-Burmester, Herbert Lippert, *Medizinische Fachsprache leicht gemacht: Lehr- und Arbeitsbuch*, 5. Auflage, Schattauer Verlag, Stuttgart-Germany, 2008, s. 157.

⁴ *The New Redhouse Portable Dictionary, Redhouse Yeni Elsözlüğü*, Sev Matbaacılık, İstanbul, 2007, s. 216.

⁵ Sarah Bagel, *Die Komik in den Filmen des Jacques Tati*, Grin Verlag, 1. Auflage, Norderstedt/Germany 2005, s. 4.

bilimsel ve kültürlerarası yaklaşımlar açısından da ele alınıp tanımlanmıştır. Disiplinler arası çalışmalar kapsamında, kuramsal çerçeve ve uygulama alanlarındaki boşlukları doldurma açısından ise mizah *Humour Studies* adlı çalışma ile farklı bilimsel ortamlara taşınmıştır. Yapılan bu tür çalışmaların aynı zamanda yazın bilimsel, kültür bilimsel ve çeviri bilim alanlarındaki araştırmalara da öncülük ettiği görülmektedir⁶.

Çalışmamızın asıl amacının Alman yazınında mizahın kullanımı çerçevesinde bir araştırma yapmak olduğu için mizahın sözcük anlamlarına ve kısaca tanımı hakkında bilgi verdikten sonra bir mizah seçkisi örneği olan *Heiterkeit in Dur und Moll* yapıtını Erich Kästner'le ilgili vereceğimiz bilgiler doğrultusunda inceleme denemesine geçebiliriz. Alman çocuk kitapları yazarı olarak ünlenen Alman yazınının önemli yazarlarından biri olan Erich Kästner 1899 yılında Dresden'de dünyaya gelir ve 1974'te yaşama veda eder. Berlin, Leibzig, Rostock şehirlerindeki Üniversitelerde Germanistik, Tarih, Felsefe ve Tiyatro öğrenimi gören yazar gazetecilik, editörlük ve sanat eleştirmenliği gibi çeşitli işlerde çalışır. Ayrıca çeşitli mizah ve hiciv dergilerinde de çok sayıda makaleler yazar. Kästner, yirmili yaşlarda yazmış olduğu şiirlerle adım atar yazın dünyasına. Daha sonra yazarın bu şiirlerini onu dünya yazınına tanıttak çok sayıda başarılı yapıt izler. *Emil und die Dedektive 1929 (Küçük Hafiyeler)*, *(Als ich ein kleiner Junge war 1957) (Ben küçük bir çocukken)*⁸, *Das fliegende Klassenzimmer 1933 (Uçan Sınıf)*, *Die Konferenz der Tiere 1949 (Hayvanlar Toplantısı)*, *Fabian. Die Geschichte eines Moralisten 1931*, *Die verschwundene Miniatur 1935*, *Heiterkeit in Dur und Moll 1961*, gibi başlıca yapıtları yazarın başarılı çalışmalarına örnek gösterilebilir. Aldığı birçok ödülün dışında yazar alanındaki en önemli ödüllerden sayılan 'Georg- Büchner Preis' ödülü (1957) ile 'Hans Christian Andersen Preis' (1960) ödüllerinin de sahibi olur.

Nazi döneminde birkaç kez tutuklanan yazar uzun yıllar sonra memleketine geri döner ve savaş sonrası Alman yazınında adından söz ettirmeye başlar. Savaş sonrası Alman yazını, savaş dönemlerinin toplumsal ve politik olayları ile savaş dönemindeki sorunları ve insanların yaşamlarını yansıtmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve Nazi iktidarı döneminde Almanya'yı terk edenlerle sürgünden tekrar ülkesine dönen yazarların ve sanatçıların birçoğu yapıtlarında savaşın acılarını, yıkımını, yoksulluğunu anlatıp konu edinmeye başlamışlardır. Böyle bir süreçten geçen Kästner, her ne kadar çocuk kitapları yazarı olarak bilinse de hemen hemen tüm çalışmalarında savaş dönemine dair politik düşünceleri ile ilgili göndermelerde ve eleştiride bulunmuştur. Yazarın bilinmeyen ya da çok az ele alınan yönü ise mizaha olan ilgisidir. *Başta Emil und die Dedektive* olmak üzere birçok yapıtında mizahı kullanmış olan yazar, mizahı savaş dönemi ve savaş anılarında bile kullanmayı başarmıştır. Yazar 1. Dünya Savaşını yaşamış 2. Dünya

⁶ Belén Santana López, *Lachen - Humor - Komik: Eine systematische Interkulturalitätsanalyse Deutsch und Spanisch*, Frank & Timme Verlag, Berlin, 2012, s. 2-3.

⁷ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, Büchergebilde Gutenberg, Frankfurt am Main, Germany, 1965.

⁸ Erich Kästner, *Ben Küçük Bir Çocukken*, (Çev. Süheyla Kara), Can Çocuk Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2012.

Savaşında ise Nazi dönemi Almanya'sında kitapları yakılmış yasaklı yazarlar arasına girmiş ve Almanya'yı terk etmiştir.

Kästner'in ironik ifade şekli onun aynı zamanda hiciv yönü ağır basan bir mizahçı olarak tanınmasını sağlamıştır. *Soytarının Tuhaf Hikâyeleri*⁹ ise yazarın bu yönünü ortaya koyan bir ürün olarak değerlendirilebilir. *Soytarının Tuhaf Hikâyeleri* kitabında Till Eulenspiegel Kästner'in Alman çocuk yazınına kazandırdığı Alman kültürünün önemli bir mizah karakteridir. Yazar yapmış olduğu çeşitli araştırmalar ve derlemeler sonucu Till Eulenspiegel'i mercek altına almış ve on iki güldürü öyküsünü içeren *Soytarının Tuhaf Hikâyeleri* çocuk kitapları serisindeki yerini almıştır.

Çalışmamızda ele almakta olduğumuz *Heiterkeit in Dur und Moll* yazarın, Alman mizahının kitabı olarak sunduğu; birçok yazar ve çağdaşlarının komik ve trajikomik metinlerinden oluşan bir mizah derlemesidir adeta. *Heiterkeit in Dur und Moll* aslında *Heiterkeit kennt keine Grenzen, Heiterkeit braucht keine Worte* şeklinde bir üçleme olarak tamamlanmış üç ciltlik bir seridir. Mizaha ve güldürüye gönül vermiş bir yazar olan Erich Kästner'in *Heiterkeit in Dur und Moll* derlemesinin dışında mizah ve güldürünün temel alındığı bir çok çalışmasının varlığını söz edebiliriz. *Pardon. Deutsche satirische Monatsschrift* adlı mizah dergisi yazarın öncülüğünde başta Werner Finck, Loriot olmak üzere Hüscher, Kishon, Kreissler, Halbritter, Enzesberger, Martin Walser gibi birçok tanınmış yazarın da yer aldığı Avrupa'nın en büyük mizah dergilerinden biri olma başarısını elde etmiştir¹⁰.

Heiterkeit in Dur und Moll mizahı yoğun bir biçimde kullanan yazarların çalışmalarından oluşan bir çalışma olarak yazarın bilinçli bir seçimi olduğunu düşündüğümüz oldukça dikkat çekici bir başlığa sahiptir. Birer müzik kavramı olan Dur ile Moll'un hangi anlamlara geldiği ve hangi duyguları çağrıştırdığıyla ilgili yapılan araştırmalar sonucu farklı anlamlar ifade ettikleri görülmüştür. Dur ile neşenin Moll ile ise hüznün anlatılmaya çalışıldığı ortaya koyan bir çalışma sonucu yazınsal anlamda da bu tür araştırmalar yapılmaya başlanmıştır¹¹. Almancada Major 'Dur', Minör ise 'Moll' anlamına gelmektedir. Dur'un kelime anlamı sert, dayanıklı, kuvvetli iken Moll ise yumuşaklık ve güçsüzlüğü sembolize etmektedir¹². Modern müzik kuramının kurucusu olarak bilinen ünlü İtalyan kompozitör ve müzik kuramcısı Gioseffo Zarlino, 16. yüzyılda Dur ile Moll kavramlarının armoni bilgisi çerçevesinde günümüzdeki kullanımlarını geliştiren kişidir¹³.

⁹ Erich Kästner, *Soytarının Tuhaf Hikâyeleri*, çev. (Süheyla Kara), Can Çocuk Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2012.

¹⁰ Tobias Eilers, *Robert Gernhard: Theorie und Lyrik: Erfolgreiche komische Literatur in ihrem gesellschaftlichen und medialen Kontext*, Waxmann Verlag GmbH, Münster, 2011, s. 454.

¹¹ Christiane Springer, *Multisensuale Markenführung*, Gabler GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden, 2008, s. 72.

¹² Norman D. Cook, *Harmony, Perspective, and Triadic Cognition*, Cambridge University Press, United States of America, 2012, s. 64.

¹³ Hartmut Bossel, *Zufall, Plan und Wahn: Chronik der Entwicklungen, die unsere Welt veränderten*, Books on Demand Verlag, Norderstedt, 2010, s. 110.

Yazınsal bağlamda ise Kästner Dur ve Moll'u yani neşe ve hüznü mizahi açıdan ele alarak Alman mizahı ile ilgili derlediği metinleri neşeli ve hüznü olmak üzere iki katman da değerlendirmiştir¹⁴. Yazar, yapıtın 'Wie und worüber lachen die Menschen? Başlıklı tartışma bölümünde insanların nelere, nasıl güldükleri sorusuna yanıt arar. Yazarın bu düşüncesiyle ilgili yorumlarına bakıldığında insanların, doğal olarak gıdıklanıklarında neredeyse gülmekten öldüklerini ya da bir başkasını gülerken gören kişinin de karşı tarafın neden güldüğünü bilmeden gülmeye başladığı yönünde açıklamalar görülür. Ancak yazar yapmış olduğu bu çalışmasında asıl bunların dışında gülmeye neden olan birçok etkenin olduğunu anlatmak istemektedir. İnsanların gerçekte nelere güldükleri yönündeki saptamalarının başında karşıtlıkların (kontrast) olması gerektiğini belirtir¹⁵. Kästner'e göre insanlar karşıtlıkların, zıtlıkların neden olduğu durumlara gülerler. İnsanlar tiyatrodaki, sokakta, bir karikatüre bakarken ya da bir roman okurken bile gülebirlirler. Yine yazarın düşüncelerinden hareketle iki karşıt, zıt durumun ister rastlantı sonucu ister istem dışı aniden ortaya çıkmış olmasının fark etmediği önemli olanın insanların bu durumlar karşısında gülebildiği sonucu çıkar. Eğer bir kişi herhangi bir fıkra ya da ince bir alay içeren ironik bir durumun oluşturduğu karşıtlığı anlamazsa hiçbir tepki veremez ve ciddiyetini korur¹⁶. Tüm bu yapmış olduğumuz bu saptamalar sonucu yazar bir anlamda insanların sadece gıdıklanmaları sonucu ya da duygularında hissettikleri hoş bir duygusal değişiklik sonucu değil aynı zamanda aklını kullanma yoluyla da güldüklerini öne sürer.¹⁷ Mizahi gülmelerde uyumsuzluklar nedeniyle kavramsal değişiklikler gerekli görülür. Rahatlama kuramına göre olumsuz bir duygudan olumlu bir duyguya geçiş süresince duygusal değişiklikler yaşanır¹⁸. Bu bilgiler doğrultusunda *Heiterkeit in Dur und Moll* yapıtında yazar mizahı anlatırken 'gülünç olan' üzerine bir değerlendirme yapar. Bu değerlendirmeye göre gülmenin sağlanabilmesi için aslında çevresel faktörler olduğu kadar başta akıl olmak üzere beden ve duygu faktörleri temel alınmalıdır.

Her ne kadar Kästner bu çalışmasında kapsamlı bir biçimde mizahın tanımını yapıyor gibi görünse de asıl üzerinde durduğu nokta mizahın yazınsal yapıtlardaki yeri ve yazına yansımaya derecesi çerçevesindedir. Yazar böylece yazınsal bir anlatı oluşturulurken mizahın neden, nasıl? Kullanıldığını örnek metinler üzerinde gösterirken mizahın yazınsal alanda kullanılma yoğunluğunu da tartışır.

Kästner'in mizahi anlatım biçiminin temelinde aslında eleştirinin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Yazar, *Heiterkeit in Dur und Moll*'da 'tek gözü olan yazının gülen gözü eksiktir' şeklindeki açıklamasıyla Alman yazımında mizahın eksik ve yetersiz olduğunu eleştirerek sitemde bulunur. Yazar bu eleştiriye yaparken kendine özgü ironik bir

¹⁴ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 19.

¹⁵ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 15.

¹⁶ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 15-16.

¹⁷ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 15.

¹⁸ Ergün Recepoğlu, *Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Mizah Tarzları İle Öğretim Liderliği Davranışları ve Okulun Örgütsel Sağlığı Arasındaki İlişki*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 64.

anlatım tutumu sergiler. Kästner, 'yazının tek gözlü, eleştirinin ise kör olduğunu söylerken' kanımızca bir yandan mizahın gerektiği kadar Alman yazınına yansıtılmamış olmasını öte yandan ise bu durumun görmezden gelinerek daha önce yeterince bir eleştiri ve araştırma konusu olmaması durumuna bir göndermede bulunur¹⁹. Mizahı bir eleştiri yöntemi olarak benimseyen yazar Ortaçağ'dan bu yana Alman yazın tarihinde moral ve etik konuları oldukça ciddiye alınırken mizah ve güldürünün daha az rol oynamış olmasını mizah yoluyla anlatmaya çalışır. Bu çalışmasında çeşitli yazarların yapıtlarından örnekler sunan yazar çoğunlukla örnek vermiş olduğu yazarların mizah, güldürü ve hiciv içeren çalışmalarına yer vermiştir. Jean Paul, Kästner'in kendisinden övgüyle söz ettiği Alman yazınının önemli hiciv yazarlarındanıdır. Yazar ironiye ve yergiye son derece önem veren Jean Paul için 'sıra dışı bir yazar' tanımlaması yapar. Döneminin en ünlü hiciv yazarlarından biri olan Jean Paul'un başlıca mizah ve hiciv çalışmaları *Vorschule der Ästhetik, Sämtliche Werke Jean Pauls, Satieren und Ironien* hiciv, mizah ve ironi gibi başlıca kavramları içeren birçok metinden oluşmuştur. Jean Paul aynı zamanda komik romanların ve komik olan olayların yazarıdır²⁰.

Erich Kästner'in çocuk kitaplarında ve romanlarında komedi ve mizah hep iç içedir²¹. Daha çok çocuk kitaplarına yansımış olan mizahi ve eğlenceli yönünün dışında aslında yaşamın gerçeklerinden yola çıkarak ele aldığı trajik öyküleri ve romanları da vardır. Örneğin, yazarın otobiyografisinden yola çıkarak kaleme aldığı "*Ben Küçük Bir Çocukken*" kendi çocukluk anılarını ve savaş öncesi Almanya'sını anlattığı bir öyküdür. Yazarın *Palavracı Baron*²² gibi çocuk kitapları ise tamamen mizahi açıdan ele alınmıştır. *Palavracı Baron*'da 18. yüzyılda yaşamış olan Baron Münchhausen'den bahsedilir. Baron Münchhausen anlattığı öyküleri yalanlarla olağanüstülük katarak abartmasıyla tanınmıştır. Ancak Kästner genel anlamda mizaha olan bakışı ve yaklaşımı *Heiterkeit in Dur und Moll* adlı yapıtında ortaya konmaktadır.

Heiterkeit in Dur und Moll Kästner'in mizah anlayışı hakkında çok geniş bir bilgi verir. Kitaptan seçilmiş örnekler üzerinde mizahi açıdan yapacağımız incelemelerin başında Kästner'in "Gülme üzerine düşünceler" başlıklı gülme hakkındaki düşüncelerini dile getirdiği giriş bölümü gelir. Bu bölüme bir anekdotla başlar anlatmaya:

Yıl ağaçların üzerinde ekimi gösteriyor. Bulutlar yükseliyor, yapraklar düşüyor tam da şimdi gülmekten ne anladığımı yazmalıyım. Ayrıca dört haftadan beri bitkin bir şekilde hastayım. Ateşim bir çıkıyor bir düşüyor. Günler, aylar... hatta ben bile zayıflıyorum. Çok kötü ve acılar içinde camın kenarında oturuyorum, bir yağmura bir de not defterime göz atarak düşünüyorum: Akıllıca bir rastlantı! Yıl ekim ayını gösteriyor, doktor reçeteler yazıyor ben ise sözcüklerle ve resimlerle neşe hakkında yazıyorum. Evet, keşke mayıs ayı olsaydı ve kimse hasta olmasaydı en azından ben hasta olmasaydım, doktor hasta olabilirdi. İşte o zaman bu konu hakkında yazabilmek

¹⁹ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 17-19.

²⁰ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 17.

²¹ Stefanie Çetin, *Ohne Spass Gibt's Nichts zu Lachen Humor in Erich Kästner's Kinderliteratur*, Tectum Verlag, Marburg, 2014.

²² Erich Kästner, *Palavracı Baron*, Can Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2016.

için ihtiyaç duyduğum gerçek neşeye rahatlıkla sahip olabilirdim. Ya bu şekilde? Enkaz halinde koltukta... yetmezmiş gibi bir de pencereleri yerinden söken fırtına, gülmekten çok yüzlerce kez ağlamaklı olan bir ruh hali içindeyim. Bu durumda neşeden başka daha ciddi bir konu yok mudur ki? Ve kendi kendime kızdığım sürede nasıl sakinleştiğimi ve dayandığımı hissediyorum. Yaşamım boyunca bildiklerim yine aklıma geliyor: gerçekten neşeden daha ciddi bir konu yoktur. Daktilomun başına geçip katıla katıla gülmem gerekmiyor ki yayımcı da benden bunu beklemiyor. Aksine 'gülmek' üzerine düşünmeliyim ve güldürü hakkında yazmalıyım. Bu dünyanın en ciddi meselelerinden sayılır. Bu durumda sonbahar mevsimine ve ağrılarımı rağmen yazmayı deneyebilirim (Kästner, 1965: 11).

Yazar söz konusu alıntıda, bir sonbahar günü mizah ve güldürü üzerine bir yazı yazması gerektiğini anlatır. İçinde bulunduğu olumsuz koşullara, hastalığına ve havanın durumuna karşın güzel duyguları içeren neşe ve mizah üzerine hazırlayacağı *Heiterkeit in Dur und Moll* yapıtı hakkında ön bilgiler verir adeta.

İnsanların nelere nasıl? Güldükleri düşüncesinden hareketle bilgi toplayan yazar verdiği örneklerle son derece düşündürücü bir o kadar da eğlenceli konuları irdeler. Ağırlıklı olarak mizah konularını içeren bir derleme olan kitabını tanıtmakla başlar çalışmasına:

Yaşamım boyunca bir kez, yaklaşık kırk yıl kadar önce bir şüpheye düştüm. O zamanlar askerlik mesleğim nedeniyle huysuz bir atla ilgilenmem gerekmişti. Onu kaşağılamak, beslemek, fırçalamak ve eyerlemek zorunda kaldım. Teşekkür içinse at, saldırganlaştı ve beni ısırıldı, öyle ki renkten renge girdim. Bir defasında nallarımı temizlerken, tam isabet saldırdı yarı baygın bir şekilde ahırın içine düştüm. Kıvranıyordum ve bu yaratığın güldüğünü gördüm bana bakıyordu, başını yukarı kaldırarak kişniyordu ve dişleriyle sadece Fransız komedyen Fernandel'in başarabildiği bir şekilde sırtıyordu. Bu aygırın güldüğüne bugün bile bahse girerim. Fakat bir bahsin hatta kazanılmış olanın bile bilimsel olarak kanıtlanabilme olasılığı çok düşüktür. Koskoca Aristo'yu da ikna edemedim ya, zira kendileri epece bir zamandır ölüdürler. Onun buluşu değiştirilemez sadece yalnızca insan gülebilir. Buster Keaton²³ gülemeyen tek insan olduğu için diğer insanlar, hiç kuşkusuz onun gülememesinin ardında bir sanatın ve bilginin olduğunu bilmelerine rağmen fazlasıyla gülüyorlardı. Aksi taktirde gülmezlerdi, bilakis Messina'daki depremden korkar gibi korkarlardı. Ya da Medusa'nın bakışı ile taş kesilirlerdi. Aramızda kim gülemez ya da gülümseyemezse, o insan kılığında bir hayvan olmalı (Kästner, 1965: 12-14).

Aslında insana bir hayvan olduğu yönünde ironik bir yaklaşımda bulunan Kästner, bu sözleriyle gülmenin ne kadar önemli olduğunu ve hatta gülmenin aslında sadece insanogluna bahşedilmiş bir değer olduğunu açıklamaya çalışması bir abartı olarak görülmemelidir. İnsanın sadece düşünmesiyle değil gülmesiyle de hayvanlardan

²³ İfadesiz yüzü ile tanınan Buster Keaton, ABD'li komedi oyuncusudur.

ayrıldığı tezi oldukça yaygındır. Aristo binlerce yıl önce ‘insan gülen hayvandır’ gerçeğini dillendirmiştir²⁴.

Aristo'nun bu söylemini *Heiterkeit in Dur und Moll* çalışmasına taşıyan yazar, böylece güldürünün önemini ayrıca vurgulama çabası içerisinde. Aristoteles ve gülen hayvan bölümünden alıntılanan bu kesitte de insanın gülebilen tek canlı olduğu yönünde bir açıklama yapılmıştır: Columbus Amerika'yı keşfetti, Yunanlı filozof Aristo ise biz insanlarla hayvanlar arasındaki tek farkı keşfetti. O, sadece insanların gülebildiğini saptadı bu nedenle de insanları “gülen hayvanlar” olarak adlandırdı. Birçok hayvanın yapabildiği şeyleri biz insanlar yapamıyoruz. Örneğin hayvanlar gibi yumurtlama özelliğimiz yok. Bazı hayvanlar da biz insanların yapabildiklerini yapamazlar. Yine örnek vermek gerekirse balıklar bizim gibi yürüyemezler. Buna rağmen tüm hayvanlar âlemi ve insanlar arasındaki tek fark hayvanların gülme yeteneklerinin olmamasıdır (Kästner, 1965: 12-13). Gülmeye mizah arasında çok sıkı bir bağ vardır. İnsanlar çok gülünç bir olaya ya da bir fikraya gülebildiği gibi bazen de yolda yürürken ayağına bir taş takıldığı için birdenbire düşüp kendi düşüşüne de katıla katıla gülebilir. Sonuç olarak insanı güldürebilen komik, gülünç onu eğlendiren bir olayın ya da bir durumun oluşması yeterlidir gülmesi için. Bazen de insanlar çoğu zaman hiç beklenmedik bir şekilde korkudan gülerlerken bazen de gülmekten ağladıkları da görülmüştür. *Heiterkeit in Dur und Moll*'da “Gülme üzerine düşünceler” adlı bölümde yazar; Buster Keaton, Charlie Chaplin ve Ninotchka gibi dünya sinema tarihinin usta komedyenlerinin güldürüyle olan ilişkilerinin önemi üzerinde durur. Yazar bu kez dünya sinemasından örnekler sunarak okurun dikkatini değişik kültürlerden örneklerle çekmeyi başarır. İnsanların mizaha olan bakış açısı ve mizahı algılama şekli kültürlere ve zamana göre farklılık gösterir Sessiz sinemada güldürü egemen olduğu içi, sessiz sinema tarihi boyunca mizah önemini korumuştur. Aynı zamanda evrensel olan mizah sözcüklere ve konuşmaya gereksinim duymadan varlığını sürdürebilmiştir²⁵.

ABD'li komedi oyuncusu olan Buster Keaton siyah-beyaz ve sessiz film döneminde ifadesiz yüzü ile tanınmıştır. Buster hiçbir filminde değişmeyen yüz ifadesi sayesinde ‘Büyük Taş Surat’ takma adı ile anılmıştır. Yazar, Buster Keaton'un bir zamanlar Charlie Chaplin kadar ünlü olduğundan da söz ederek insanların, hiç gülmeyen bu asık suratlı komedyene gülerken adeta gülme krizine girdiklerini anlatır. İngiliz sinema yönetmeni ve komedyen Charlie Chaplin ise yarattığı modern palyaço ‘Şarlo’ karakteriyle sessizliğin arkasındaki mizahı yansıtmayı başarmıştır²⁶. Kästner'in dikkati çektiği bir başka ilginç olay ise Greta Garbo'nun, *Ninotchka Gülen Kadın* (1939) filminde ilk kez gülmüş olmasıdır. Gerçek yaşamında muhteşem olan görüntüsüne

²⁴ Çiğdem Usta, *Mizah Dilinin Gizemi*, Akçağ Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2009, s. 41.

²⁵ Janine Gruschwitz, *Humor und ohne Worte: Charlie Chaplin und Dick & Doof als Pioniere des Stummfilms*, Grin Verlag, Köln, 2007, s. 4.

²⁶ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 11-12.

yakışmayacak bir şekilde güldüğüne inandığı için filmlerinde hiç gülmeyen Garbo yönetmenin ikna etmesi sonucu bu filmde güler²⁷.

Kästner'in *Heiterkeit in Dur und Moll*'da sözünü ettiği Alman mizahına katkıda bulunan bir başka önemli yazar ise Nasyonal sosyalist döneminin yasaklı yazarlarından olan Kurt Tucholsky'dir (1890-1935). Tucholsky döneminin sıkı bir gözlemcisi ve toplum eleştirmenidir. Toplumsal sorunlara eleştirel bakışla yaklaşan yazar hiciv, mizah ve ironik yöntemleri kullanmasıyla Alman yazınının akıllarda kalmayı başaran yazarlarında olmuştur. Yazarın *Schloss Gripsholm* (1931) romanı Savaş sonrası Alman yazınının en başarılı ürünlerinden biri olarak imlenmektedir. Tucholsky 1931 Almanya'sında doğru bulmadığı konuları eleştirir. Nazi dönemine karşı olan bu eleştirel tutumu yüzünden Alman vatandaşlığından çıkarılır bu duruma rağmen yazılarından ödün vermez ölümüne kadar kendi çizgisinde yazmaya devam eder²⁸.

SONUÇ

Alman yazınının mizahtan yoksun olduğu söylenmiş olmasına karşın, savaş sonrası ele alınan yapıtlar çerçevesinde yapılan birçok araştırmaya göre mizah bir şekilde gerek göndermeler gerekse yergi, ironi ve hiciv yoluyla Alman yazınında hep var olmuştur.

Kästner bu *Heiterkeit in Dur und Moll* adlı yapıtını tanıtırken kısaca 'geçmişten günümüze bir mizah anlayışı' şeklinde bir ifade de bulunur. Savaş dönemlerinde yaşanan zorluklar ve dönemin koşulları mizah ve hiciv yoluyla göndermeler yoluyla yazına yansıtılmıştır. Kästner, mizahı savaş sonrası yazınına başarılı bir şekilde yansıtan yazarlar arasındadır. Erich Kästner'in *Heiterkeit in Dur und Moll* yapıtı aslında Alman yazınında var olan mizahın yetersizliğini ortaya koymaya yönelik bir çalışmadır.

Sonuç olarak yazar bu yapıtında mizaha verdiği önemin altını çizmiş kitabında yer verdiği mizah yazıları seçkisi ile bir mizah derlemesi örneği sunmayı başarmıştır.

²⁷ Erich Kästner, *Heiterkeit in Dur und Moll*, s. 12.

²⁸ Kurt Tucholsky, *Gesammelte Werke*, Null Paper Verlag, Deutschland, 2016, s. 12.

KAYNAKLAR

- Bagel, Sarah, *Die Komik in den Filmen des Jacques Tati*, Grin Verlag, 1. Auflage, Norderstedt / Germany, 2005.
- López, Belén Santana, *Lachen - Humor - Komik: Eine systematische Interkulturalitätsanalyse Deutsch und Spanisch*, Frank & Timme Timme Verlag, Berlin, 2012.
- Usta, Çiğdem, *Mizah Dilinin Gizemi*, Akçağ Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2009.
- V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi: Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri: Ankara, 24-29 Haziran 1996, 1. Cilt, s. 107.
- Lippert-Burmester, Wunna, Lippert, Herbert, *Medizinische Fachsprache leicht gemacht: Lehr- und Arbeitsbuch*, 5. Auflage, Schattauer Verlag, Stuttgart-Germany, 2008.
- The New Redhouse Portable Dictionary, Redhouse Yeni Elsözlüğü*, Sev Matbaacılık, İstanbul, 2007.
- Kästner, Erich, *Heiterkeit in Dur und Moll*, Büchergebilde Gutenberg, Frankfurt am Main, Germany, 1965.
- Kästner, Erich, *Ben Küçük Bir Çocukken*, çev. (Süheyla Kara), Can Çocuk Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2012.
- Kästner, Erich, *Soytarımın Tuhaf Hikâyeleri*, çev. (Süheyla Kara), Can Çocuk Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2012.
- Eilers, Tobias, *Robert Gernhard: Theorie und Lyrik: Erfolgreiche komische Literatur in ihrem gesellschaftlichen und medialen Kontext*, Waxmann Verlag GmbH, Münster, 2011.
- Springer, Christiane, *Multisensuale Markenführung*, Gabler GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden, 2008.
- Cook, Norman D., *Harmony, Perspective, and Triadic Cognition*, Cambridge University Pres, United States of America, 2012.
- Bossel, Hartmut, *Zufall, Plan und Wahn: Chronik der Entwicklungen, die unsere Welt veränderten*, Books on Demand Verlag, Norderstedt, 2010.
- Recepoglu, Ergün, *Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Mizah Tarzları İle Öğretim Liderliği Davranışları ve Okulun Örgütsel Sağlığı Arasındaki İlişki*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- Çetin, Stefanie, *Ohne Spass Gibt's Nichts zu Lachen Humor in Erich Kästner's Kinderliteratur*, Tectum Verlag, Marburg, 2014.
- Kästner, Erich, *Palavracı Baron*, Can Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2016.

Usta, igdem, *Mizah Dilinin Gizemi*, Akađ Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2009.

Gruschwitz, Janine, *Humor und ohne Worte: Charlie Chaplin und Dick & Doof als Pioniere des Stummfilms*, Grin Verlag, Köln, 2007.

Tucholsky, Kurt, *Gesammelte Werke*, Null Paper Verlag, Deutschland, 2016.